

КАСБ ҲУНАР МАЖМУАЛАРИНИНГ ПАЙДО БЎЛИШ ТАРИХИ (ФАРҒОНА ВОДИЙСИ МИСОЛИДА)

Хасанов Азамат Нуриддинович (Наманган давлат университет талабаси)
Аббасова Райхона Кодиралиевна (Наманган шаҳар 18-мактаб ўқитувчиси)
Қосимов Илхом Маърибович (Тошкент архитектура-қурилиш университет докторанти (PhD))+998999777706, e:mail. Ilhom130588@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада касб-хунар мажмуалари тарихда мавжудлиги ва ривожланиш омиллари Фарғона водийси мисолида кўриб чиқилган.

Таянч сўзлар: археологик, шаҳарсозлик, хунармандчилик, объект, қўрғон, архитектура, марказ, ижодкор шахс, ихтиро, устахона, оромгоҳ, меъморчилик, кулолчилик, металлургия.

Аннотация: В данной статье рассматривается существование профессиональных комплексов в истории и факторы их развития на примере Ферганской долины.

Ключевые слова: археологический, градостроение, ремесленничество, объект, забор, архитектура, центр, творческий человек, изобретение, мастерская, гончарное дело, металлургия.

Ўзбекистон Республикасида Давлат мустақиллигининг қўлга киритилиши натижасида жамият маънавий ҳаётининг тараққиётида муҳим ўрин эгаллаган ўзбек халқининг ўз тарихи, маданияти ва қадимий қадриятларига, уларнинг қайта тикланишига эътиборни оширди. Қайт этиб ўтиш лозики, мустақиллик йилларида Ўзбекистон тарихининг турли муаммолари бўйича изланишлар сифат жиҳатидан янги поғонага кўтарилди. Сиёсий қолиплар ва синфий ёндашувлардан холи равишда турли тарихий даврлар, воқеалар, сулолалар, турли шахслар, аҳолининг иқтисодий фаолияти ва ҳ.к. ҳақида холис фикр юритиш имконияти туғулган ҳамда бир қатор ишлар амалга оширилди.

Тарихга назар соладиган бўлсак касб-хунарларнинг пайдо бўлиш шароитлари Фарғона вилоятида жадаллик билан ривожланиб олди-сотди жараёнлари тубдан такомиллашганига гувоҳ бўламиз.

Фарғона ҳудудида дастлабки шаҳарларда касб-хунарнинг шаклланишида бир қанча муҳим омиллар катта рол ўйнаган:

- 1) ернинг унумдорлиги, тоғ дарёларининг мўл-кўл суви ва илиқ иқлим шароити;
- 2) қишлоқ хўжалиги ва хунармандчиликни юқори даражада ривожлантириш имконияти;
- 3) мис рудаси асосларининг мавжудлиги;
- 4) водийнинг савдо йўлида қулай жойлашиши;
- 5) кўчманчи даштга яқинлик.

Дарҳақиқат, бу омиллар шаҳарларда касб-ҳунарнинг шаклланиши жараёнида ҳал қилувчи аҳамиятга эга эди. Фарғонанинг яхши табиий иқлим шароитлари энг қадимги даврларда қайд этилган.

Халқимизнинг миллат, халқ, элат бўлиб шаклланишининг меҳнатсиз, касбларсиз, ҳунарсиз тасавур этиб бўлмайди. Одамзод пайдо бўлишидан бошлаб меҳнат билан шуғулланган, турмуш буюмлари ясаган юмушлар бажарган. Дастлаб фақат кун кечириш учун қилинган меҳнат кейинчалик, каттароқ мақсадни, бойлик оттириш учун амалга ошириб хатто, X асрларда йирик харбий қўшинларни, миллионлаб халқларни буюмлар, анжомлар билан таъминлай оладиган ишлаб чиқариш соҳалари даражасигача тараққий этди.

Ўлкамизда IX-XII асрларда кечган Уйғоний даврида Мовароуннаҳрнинг барча вилоятларида бўлгани каби Фарғона водийси шаҳарларида ҳам илф-фан гуркираб ривожланди.

Ҳунармандчиликнинг ривожланиб бориши шаҳарлар тараққиёти билан биргаликда кечувчи жараёнدير. Тарихий манбалардаги маълумотлар таҳлили шуни кўрсатадики, XIV аср ўрталарида водийнинг энг йирик шаҳарлари бўлган Хўжанд ва Андижон Амир Темур ҳукмронлигининг дастлабки йилларида шу номдаги вилоятларнинг маъмурий марказлари эди. 1376 йилги сиёсий жараёнлардан сўнг Андижон шаҳрининг мавқеи ошди. Бу вақтда водийнинг нуфузи жиҳатидан учинчи шаҳри Марғилон бўлган. XIV аср охири – XV аср бошларига келиб, Аҳси шаҳри водийнинг йирик шаҳарларидан бирига айланди. XV асрнинг ўрталарида Андижон шаҳрининг мўғул хони Эсан Буғахон томонидан талон-тарож қилиниши унинг ривожланишига салбий таъсир қилди. Бу эса Аҳси шаҳрини айни вақтда Фарғонанинг маъмурий марказига айланишига олиб келди. Лекин кўп ўтмай, Буюк Ипак йўлининг муҳим бекатларидан бири бўлмиш Андижон шаҳри ўзининг олдинги мавқеини тўла тиклаб олишга эришди. Шунингдек, Ўш, Ўзганд, Исфара, Конибодом, Поп, Косон каби катта ва кичик шаҳарлар ҳам ҳунармандчилик марказлари эди. Тарихий манбалардаги маълумотлар тадқиқи XIV асрнинг иккинчи ярми ва XV аср давомида шаҳарлар ривожланиб, уларнинг сони ошиб борганлиги хусусида хулоса чиқариш имконини беради. Амир Темур ва темурийлар даврида Фарғонанинг ижтимоий-иқтисодий ҳаётида 10 дан ортиқ шаҳар ва шаҳарчаларнинг ўрни жуда муҳим бўлиб, ҳунармандчиликнинг ривожланишига ижобий таъсир кўрсатди. Ҳунармандчиликнинг кенг тарқалган тармоғи тўқувчилик ва тикувчилик эди.

Ахсикент археологик ёдгорлиги

Фарғона водийсида жойлашган Ахсикентда ҳам Умаршайх Мирзо ҳукмронлиги даври ахсикентда касб хунарга ўргатишга асосланган илмий мажмуалар ривожлангалиги ўз исботини топган яъни, Ҳунармандчилик ва амалий санъатнинг барча соҳалари

ривожланиши учун талаб этиладиган зарурий хом ашёлар, яъни, соз тупроқ, ранглар тайёрлаш учун ҳар хил ўсимликлар, пахта, пилла, тери, кварц куми, даламит, пигматит, дала шпати, каолин, қалай, жез, кумуш, олтин, темир ва бошқа рудалар Ахсикент ва унинг атрофида мавжуд эди. Фарғона водийсида ишлаб чиқарилган маҳсулотлар савдоси нафақат Мовароуннаҳрда, балки Буюк Ипак йўли орқали оламга машҳур бўлган.

Мунчоқтепа археологик ёдгорлиги

1989 йил ёз ойида Наманган вилоятининг Поп тумани ҳудудига қарашли Сирдарёнинг ўнг соҳилида жойлашган «Мунчоқтепа» деб аталган жойда Ўрта Осиёда кейинги 30 йил мобайнида аниқланмаган энг ноёб топилмалар археологлар томонидан кашф этилди.

Поп ёзма манбааларида илк бор араб географлари ва сайёҳлари томонидан «Боп» деб тилга олинган. Қадимги Поп шаҳри ҳозирги Санг қишлоғи ўрнида милоддан аввалги 2 ва милоднинг 3 аср оралиғида мавжуд бўлган дейилади. Бинобарин, Поп шаҳри эрамизнинг бошларида Сирдарёнинг ўнг соҳилида ҳозирги Ғовасой воҳасининг жойларидан бирида вужудга келганлиги маълум бўлмоқда.

Косонсой туманидаги «Муғтепа» археологик ёдгорлиги

Эрамиздан аввалги III– асрнинг охири, эрамизнинг II– асрининг бошларига келиб Марказий Осиёда энг кудратли давлатлардан бири Кушон империясининг шимолий ҳудудларида жойлашган қадимги Косон шаҳри ҳозирги Косонсой шаҳрининг

шимол томонида барпо этилган эди. Ҳозирги вақтда бу шаҳар пойтахт ўрни Муғтепа номи билан аталиб, бу ерда

ўтган асрнинг 50-80 йилларида Санкт – Петербург (Ленинград) лик машхур археолог олим Ю.А.Заднепровский раҳбарлигида бир гуруҳ археологик олимлар бориб, илмий қазилар ишлари олиб бордилар. Олиб борилган ишлар натижасида қадимги қалъа шаҳар харобалари ва уни ўраб турган мудофаа деворлари қолдиқлари топилган. Бу «Муғхона» ёдгорлигидир. Касб-хунар марказларини ривожлангани аниқланган, яни кўза, тувак, дастали пиёла, пичоқ, қилич, жез ва темир ўқ учи, жез кўзгу, зирак, мунчоқ ва бошқалар топилган.

Чуст туманидаги «Буонамозор» археологик ёдгорлиги

Чуст туманидаги «Буонамозор» археологик ёдгорлиги Чустдаги Ғовасой, Косонсой соҳилидаги Тергачи, Қорадарёнинг ирмоқларидаги Далварзин, Ашқолтепа, Чимбой ва бошқа қадимий қишлоқларнинг харобаларидан топилган ўзига хос гулдор сопол буюмларни алоҳида археологик маданиятга ажратиш мумкин. Бу маданият – Чуст маданияти деб аталади.

Энг биринчи ўрганилиб, фанга киритилган Чуст даври ёдгорликларини Фарғона водийсида топилган харобалари тарихий – археологик хронометрия жиҳатидан сўнгги бронза (жез) даврига мансубдир.

Чуст шаҳридан 2 км шимолида Ғовасой соҳилида кўхна тепалик бўлиб, халқ тилида Буонамозор номи билан юритиладиган бу манзилгоҳни 1950 йилда археолог Э.Воронеж кашф қилган бўлиб, 1951-1961 йилларида археолог В.И.Спришевский томонидан ўрганилди. Қазилмалар вақтида В.Спришевский томонидан 196 та бутун сақланган археологик идиш ва 200,000 га яқин сопол парчалари топилган.

Хулоса қилиб айтганда, давлатимизнинг буюклигини, қудратини қурилган ҳамда қурилаётган бино ва иншоотлардан, такрорланмас архитектуравий ёдгорликларидан билиш мумкин бўлади. Касб-хунар мажмуаларини ташкил қилиниши, тарихдан аёнки давлат ва жамиятни ривожланишида ижобий рол ўйнаган. Тарихда энг ривожланган давлат ва шаҳарларда касб-хунар ривожланганини кўриш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Шомий. Зафарнома. – Б. 28-32, 97-100; Натанзий. Мунтахаб ут-тавориҳи Муиний. – Б. 314, 324; Йаздий. Зафарнома. – Б. 19-62, 78-82, 293; Ибн Арабшоҳ. Ажойиб ал-мақдур... . – Б. 311.

2. Қозоқов Т., Рўзинов Б., Воҳидов А. Буюкларга бешик бўлган Ахсикент ёхуд Фарғона алломалари. Илмий-оммабоп рисола. I-жилд.-Тошкент: Наврўз, 2020 йил. Б.18
3. Қозоқов Т. Ахси-Фарғона шаҳарларининг онаси.-Тошкент: Наврўз, 2018 йил.
4. Khasanov, A. (2020). Organizing Eco Tourism Along With Uzbek National Automagistrale Way. *Solid State Technology*, 63(6), 12674-12678.
5. Khasanov, A. (2016). About several infrastructure constructions of the Great Silk Road. *Int'l J Innov Sci Eng Technol*, 3(6), 295-299.
6. Ozodovich, X. A., & Azim o'g'li, N. A. (2021). Formation of the “Obod Mahalla” System in the Villages of Uzbekistan and Serving the Population. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI*, 1(5), 325-329.
7. Inogamov, B. I., & Khasanov, A. O. (2021). Taking Into Account Socio-Functional Factors in the Design of Housing. *Design Engineering*, 2587-2589.
8. Ozodovich, H. A., & Maribovich, Q. I. (2022). Improving the Design of Youth Innovative-Creative and Development Scientific Centers. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 72-76.
9. Adilovna, Q. S., & Ozodovich, X. A. (2021). REQUIREMENTS FOR THE PREPARATION OF INTERIORS IN SECONDARY SCHOOLS. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, 2(11), 74-77.
10. Ozadovich, K. A., & Ismailovich, I. B. (2021). Issues of Organization of Service Sets on the Uzbek National Highway A-380. *Design Engineering*, 2582-2586.
11. Ozodovich, X. A., Iqramovich, A. R., & Shaxnazarovich, R. L. (2021). Location of auxiliary rooms inside the living rooms in bukhara traditional residential areas.
12. TACI, A. K. About Several Infrastructure Constructions Of The Great Silk Road.
13. Раззаков, С. Ж., Холбоев, З. Х., & Косимов, И. М. (2020). Определение динамических характеристик модели зданий, возведенных из малопрочных материалов.
14. Mahmudov, O. Z. O., & Kasimov, I. M. (2021). THE STUDY OF THE GEOECOLOGICAL PROBLEMS OF A BIG CITY. *Academic research in educational sciences*, 2(4), 271-275.
15. Ozodovich, H. A., & Maribovich, Q. I. (2022). Improving the Design of Youth Innovative-Creative and Development Scientific Centers. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 72-76.
16. Арифжанов, А. М., Фатхуллаев, А. М., Самиев, Л. Н., & Косимов, И. (2015). Установившееся неравномерное движение взвешенного потока в верхнем бьефе гидроузла. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (5-2), 204-207.
17. Dedakhanov, B., & Kasimov, I. (2022). ANCIENT ARCHITECTURE OF THE FERGHANA VALLEY FEATURES OF FORMATION AND

- DEVELOPMENT (ON THE EXAMPLE OF CIVIL ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING). *Science and innovation*, 1(C6), 278-284.
18. Ozodovich, HA, & Maribovich, QI (2022). Yoshlar innovatsion-ijodiy va taraqqiyot ilmiy markazlari dizaynini takomillashtirish. *Yevroosiyo ilmiy xabarchisi*, 7, 72-76.
 19. Ravshanovich, A. Z. (2021). Issues Of Improving Tourism Opportunities In Namangan Region. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 26(2), 40-44.
 20. Abdunazarov, A. (2022). MAHALLIY HOM ASHYO TURI (QAMISH) DAN FOYDALANGAN HOLDA AVTOMOBILLAR HARAKATIDAN HOSIL BO'LADIGAN TEBRANISHLARNI BINOGA TA'SIRINI ANIQLASH VA KAMAYTIRISH CHORALARINI TAKOMILLASHTIRISH. *Science and innovation*, 1(A5), 380-385.
 21. Ахмедов, Р. М., Дадаханов, Б., & Ахмедов, Ф. Р. (2016). Методы прогнозирования объемов финансирования ремонта и строительства автомобильных дорог. *Инновационная наука*, (6-1), 38-40.
 22. Дадаханов, Б. (2017). Особенности конструктивно-технологических решений гражданских конструкций энергоэффективных зданий. *Символ науки*, (12), 22-25.
 23. Дадаханов, Б. (2017). Особенности физико-механических свойств теплоизоляционных материалов для крыш. *Символ науки*, 2(3), 53-55.
 24. Дадаханов, Б., & Ахмедов, Ф. Р. Доц. каф.«Производство строител. материалов, изделий и конструкций» Наманганский инженерно-педагогический институт. Свидетельство о регистрации СМИ–ПИ № ФС77-61597, 38.
 25. Шаропов, Б. Х., Хакимов, С. Р., & Рахимова, С. (2021). Оптимизация режимов гелиотеплохимической обработки золоцементных композиций. *Матрица научного познания*, (12-1), 115-123.
 26. Yuvmitov, A., & Nakimov, S. R. (2021). Influence of seismic isolation on the stress-strain state of buildings. *Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent*, 11(1), 71-79.
 27. Хакимов, С., Шаропов, Б., & Абдуназаров, А. (2022). БИНО ВА ИНШОУТЛАРИНИНГ СЕЙСМИК МУСТАҲКАМЛИГИ БЎЙИЧА ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР (РОССИЯ, ЯПОНИЯ, ХИТОЙ, АКШ) МЕЪЁРИЙ ХУЖЖАТЛАРИ ТАҲЛИЛИ. *BARQARORLIK VA YETAKSNI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, 806-809.
 28. Ювмитов, А. С., & Хакимов, С. Р. (2020). ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ СЕЙСМОИЗОЛЯЦИИ НА ДИНАМИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗДАНИЯ. *Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent*, 10(2), 14.
 29. Хакимов, С. (2022). АКТИВ ВА ПАССИВ СЕЙСМИК УСУЛЛАРИ ҲАМДА УЛАРИНИНГ АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ. *Journal of Integrated Education and Research*, 1(2), 30-36.
 30. Yuldashev, S., & Hakimov, S. (2022). ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИДАН КЕЛИБ ЧИҚАДИГАН ТЕБРАНИШЛАР ҲАҚИДА. *Science and innovation*, 1(A5), 376-379.

31. Xakimov, S., & Dadaxanov, F. (2022). STATE OF HEAT CONDUCTIVITY OF WALLS OF RESIDENTIAL BUILDINGS. *Science and innovation*, 1(C7), 223-226.
32. Sharopov, B., Hakimov, S., Umarov, I., Muxtoraliyeva, M., Dadaxanov, F., & Abdunazarov, A. (2022). QUYOSH ENERGIYASIDAN FOYDALANIB TURAR JOY BINOLARI QURISHNING ISTIQBOLI TOMONLARI. *Journal of new century innovations*, 18(1), 135-141.
33. Hakimov, S., Sharopov, B., Umarov, I., Muxtoraliyeva, M., Dadaxanov, F., & Abdunazarov, A. (2022). URILISH MATERIALLARI SANOATIDA INNOVATSION MATERIALLAR ISHLAB CHIQRISHNING ISTIQBOLLI TOMONLARI. *Journal of new century innovations*, 18(1), 149-156.
34. Dadaxanov, F., Sharopov, B., Umarov, I., Mukhtoraliyeva, M., Hakimov, S., Abdunazarov, A., & Kazadayev, A. (2022). PROSPECTS OF INNOVATIVE MATERIALS PRODUCTION IN THE BUILDING MATERIALS INDUSTRY. *Journal of new century innovations*, 18(1), 162-167.
35. Kazadayev, A., Sharopov, B., Hakimov, S., Umarov, I., Muxtoraliyeva, M., Dadaxanov, F., & Abdunazarov, A. (2022). MAMLAKATIMIZDA NEMIS TA'LIM TIZIMINI JORIY QILISHNING SAMARADORLIGI TAHLILI. *Journal of new century innovations*, 18(1), 124-129.
36. Mukhtasar, M., Begyor, S., Aleksandr, K., Farrukh, D., Isroil, U., Sodiqjon, K., & Akbarjon, A. (2022). ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF THE DEVELOPMENT OF THE GERMAN EDUCATION SYSTEM IN OUR COUNTRY. *Journal of new century innovations*, 18(1), 168-173.
37. Begyor, S., Isroil, U., Aleksandr, K., Farrukh, D., Mukhtasar, M., Sodiqjon, K., & Akbarjon, A. (2022). MEASURES TO IMPROVE THE ENERGY EFFICIENCY OF MODERN AND RECONSTRUCTED BUILDINGS. *Journal of new century innovations*, 18(1), 157-161.
38. Sodiqjon, K., Begyor, S., Aleksandr, K., Farrukh, D., Mukhtasar, M., & Akbarjon, A. (2022). PROSPECTIVE ASPECTS OF USING SOLAR ENERGY. *Journal of new century innovations*, 18(1), 142-148.
39. Абдуназаров, А., Хакимов, С., Умаров, И., Мухторалиева, М., Дедаханов, Ф., & Шаропов, Б. (2022). МЕРОПРИЯТИЯ ПО ПОВЫШЕНИЮ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТИ СОВРЕМЕННЫХ И РЕКОНСТРУИРУЕМЫХ ЗДАНИЙ. *Journal of new century innovations*, 18(1), 130-134.